

ГРОМАДСЬКА (ПУБЛІЧНА) ДИПЛОМАТІЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: НОВІ ТРЕНДИ І ОСОБЛИВОСТІ

PUBLIC DIPLOMACY IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS: NEW TRENDS AND FEATURES

Сухорольська І.Ю.,

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуто особливості громадської/публічної дипломатії в міжнародних відносинах початку 2020-их років, передусім в умовах, що склалися внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р. Визначено та описано п'ять нових ознак громадської дипломатії, що характерні саме для цього періоду її еволюції, а саме: відкритість і демократичність; відхід від поверховості; зростання ролі цінностей; перетворення на рівну гру між учасниками; динамічність і непрогнозованість. Зроблено висновок, що врахування виділених ознак здатне суттєво підвищити ефективність стратегій громадської дипломатії, а їх ігнорування навпаки – може перетворити таку стратегію у малоефективне калькування зразків спілкування з іноземними аудиторіями, притаманних для минулих десятиліть.

Продемонстровано, що посилення демократичності громадської дипломатії виражається не лише у зростанні ролі популістів та політичних зірок на міжнародній арені, а й у безпосередньому впливі громадськості у різних країнах на певні міжнародні процеси. Встановлено, що опора на реальні цінності, які не є для суб'єкта міжнародної комунікації пустою риторикою і водночас привабливі для інших, є тим чинником, що відрізняє громадську дипломатію від пропаганди та збільшує ефективність такої діяльності в сучасних умовах. Зроблено висновок, що громадська дипломатія все більше перетворюється на вулицю з двостороннім рухом, але не лише в сенсі запровадження діалогу між її суб'єктом і протилежною стороною, а зважаючи на невизначений результат, який постає внаслідок взаємодії обох сторін, кожна з яких має власні інтереси та по-своєму інтерпретує слова, дії та цінності. Це посилює непрогнозованість громадської дипломатії, але не означає некерованість процесів у цій сфері. Для впливу на них необхідна надійна ціннісна основа, підкріплена реальними справами, а також швидка реакція та здатність змінюватися відповідно до змін середовища.

Ключові слова: громадська дипломатія, публічна дипломатія, російсько-українська війна, пропаганда, інформаційна війна, цінності.

The article examines the peculiarities of public diplomacy in international relations of the early 2020s, primarily in conditions arising as a result of Russia's full-scale invasion in Ukraine in 2022. Five new features of public diplomacy that are characteristic of this period are identified and described, namely: openness and democratic nature; departure from superficiality; growing importance of values; the establishment of equal relations between participants; dynamism and unpredictability. If taken into account, these peculiarities can significantly increase the effectiveness of public diplomacy strategies. Conversely, if one ignores them, one's strategy may turn into an ineffective copying of practices of communication with foreign audiences widespread in the past decades.

It has been demonstrated that the democratization of public diplomacy is manifested not only by the growing influence of populists and political celebrities in the international arena, but also by the direct influence of the public in different countries on international processes. It has been established that the international actor's reliance on real values, which are not empty rhetoric and at the same time can be attractive to others, is the key factor that distinguishes public diplomacy from propaganda and increases the effectiveness of international communication in current conditions. It is concluded that public diplomacy is increasingly turning into a two-way street, not only in the sense of establishing a dialogue between its actor and foreign public, but also considering the uncertain outcome that is a result of the interaction of both parties, each of which has its own interests and interprets words, actions, and values in its own way. This increases the unpredictability of public diplomacy, but it does not mean that processes in this area are unmanageable. To influence them one needs a strong value foundation backed up by the real actions as well as an ability to respond quickly and to change in the variable environment.

Key words: public diplomacy, Russian-Ukrainian war, propaganda, information war, values.

Постановка проблеми. Питання цілеспрямованого впливу держави на іноземні цільові аудиторії громадськості з метою досягнення зовнішньополітичних цілей цікавить дослідників вже не одне десятиліття. Ідеї громадської/публічної дипломатії (*public diplomacy*) набули поширення у США в часи Холодної війни, адже тодішні політики та державні діячі розуміли, що без змагання за серця і душі людей у всьому світі не виграти протисто-

яння з ідеологічним противником – Радянським Союзом та його сателітами. Після розпаду так званого соціалістичного блоку та самого СРСР виникло багато нових теорій щодо завдань і ролі громадської дипломатії (далі – ГД) у постбіполярній системі міжнародних відносин. З часом, наприкінці 1990-их стало зрозуміло, що трансформаційні процеси у міжнародній політиці лише розпочинаються і зміни будуть мати далеко не декоратив-

ний характер. Вони торкаються практично усіх сфер і здатні докорінно змінити дипломатичну діяльність та засади взаємодії між країнами світу. На початку 2000-их років виникла теорія нової громадської дипломатії (*new public diplomacy*) як спроба врахувати зміни, що відбуваються на міжнародній арені, зокрема ті з них, що зумовлені поширенням нових комунікаційних технологій та розширенням переліку міжнародних акторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основи сучасної теорії громадської дипломатії з врахуванням трансформацій останніх десятиліть викладені у роботах Е. Гілбоа, Р. Захарни, Н. Кулла, М. Леонарда, Я. Меліссена, Дж. Ная, Дж. Паммента, Н. Сноу та інших авторів. Щодо нових міжнародних акторів, які реалізують самостійні стратегії впливу на іноземні групи громадськості, цікавими і оригінальними є останні публікації К. Дж. Айхана [1], Д. Вулетіча [2], А. Купера [3] та К. Могенстен [4]. Трансформація цілей громадської дипломатії в сучасних умовах є предметом наукового інтересу М. Краснодобської [5], Х. Меркелсена, Р.К. Расмуссена [6], Ц. Чжана та Б. Ч. Шварца [7]. Різноманітні аспекти російської маніпулятивно-пропагандистської діяльності, важливі в контексті громадської дипломатії, розглянуті у роботах Т. Бройнінгера, Н. Марінова [8], І. Манора, Дж. Паммента [9], Г. Сімонса [10], Дж. Шостек [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Початок 2020-их років був багатий на події, які суттєво позначаються на міжнародних відносинах і здатні започаткувати лавиноподібні зміни на глобальному рівні. Найбільш значущими з них є пандемія коронавірусу та широкомасштабне вторгнення в Україну, яке здійснив злочинний російський режим, цим самим розв'язавши тривалу криваву війну. Масштаби і значення цих подій мало хто міг спрогнозувати наперед. З огляду на це, сучасна ситуація вимагає перегляду усталених теорій та позицій, зокрема й тих, які стосуються ГД, з метою встановлення їхньої релевантності та забезпечення розвитку теорії громадської дипломатії відповідно до теперішніх реалій і з урахуванням досвіду останніх років.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на викладене, головною метою цієї статті є визначення характерних рис та трендів розвитку громадської дипломатії в сучасних міжнародних реаліях, що склалися у першій половині 2022 року.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Насамперед відзначимо, що термін «громадська дипломатія» у межах цього дослідження є прямим відповідником англійського терміна «public diplomacy» (або ж «new public diplomacy»), враховуючи поширене його сучасне тлумачення як діяльності не лише урядових структур, але

й широкого кола неурядових акторів з метою впливу на міжнародну політику [1, с. 65–67]. Усталений український термін «публічна дипломатія» (який по суті є калькою англійського, ймовірно через посередництво російського відповідника) допустимий, коли йдеться про урядову діяльність з метою впливу на іноземців, зосереджену передусім в МЗС. Проте якщо розглядати ширші процеси міжнародної комунікації, самостійними учасниками яких є не лише урядові та навіколоурядові структури, а й НУО, корпорації, інфлуенсери, звичайні люди, які спонтанно самоорганізуються, а також інші суб'єкти, то термін «публічна дипломатія» як аналог «public diplomacy» аж ніяк не можна вважати вдалим. Саме тому використано термін «громадська дипломатія», у якому слово «громадська» (та само, як і слово «public» у словосполученні «public diplomacy») позначає групи громадськості, які обов'язково беруть участь у такій діяльності як адресати чи самостійні суб'єкти, поряд із державними структурами та міжнародними урядовими організаціями (у минулому ці групи, як правило, позначали словосполученням «цільові аудиторії громадськості», проте воно поступово стає недоречним, зважаючи на описану нижче тенденцію відходу від одностороннього впливу у громадській дипломатії та зародження рівної двосторонньої взаємодії між її учасниками).

У 2000-их роках багато науковців намагалися виділити ознаки нової громадської дипломатії, що приходить на зміну традиційним практикам взаємодії урядів з іноземними цільовими аудиторіями. Найсуттєвішими з них можна вважати такі: розширення кола активних учасників, зміна технологічного середовища, поява мережових форм організації, формування індивідуального підходу, що враховує особливості аудиторій, зміцнення горизонтальних зв'язків, розмивання меж між внутрішньою та зовнішньою аудиторією [12, с. 220]. Аналіз подій останніх років дозволяє виділити п'ять нових характерних рис громадської дипломатії, які вже чітко проявилися на початку 2020-их рр. та значення яких, ймовірно, лише зростатиме. Зауважимо, що головними чинниками еволюції ГД саме у такому напрямку є: зміна політичного середовища на національному і міжнародному рівні внаслідок трансформації інформаційно-комунікаційного поля; криза традиційних інститутів та форм політичної взаємодії; загострення глобальних проблем, наслідки яких стають все більш очевидними для людей. Розглянемо детальніше ці нові ознаки ГД та спробуємо проілюструвати їх на конкретних прикладах, актуальних у теперішній час.

1. *Відкритість і демократичність.* З часів Холодної війни громадською дипломатією займалися найняті чи залучені державою професіонали, які звикли розглядати групи іноземної громадськості як пасивні цільові аудиторії, що

не мають власного голосу. У теперішній час ми все частіше зіштовхуємося з ситуаціями, коли воля людей, у тому числі широких мас населення за кордоном, справді має значення. Під час російсько-української війни неважко відшукати приклади для підтвердження цього. Вони дуже різноманітні – починаючи від збору грошей в Литві, Польщі, Канаді та інших країнах на «Байрактари» і закінчуючи тотальним відкиданням усього російського («cancelling Russia») в культурі, мистецтві, спорті, на побутовому рівні [13]. З іншого боку, настрої світової громадськості нестабільні, і на них відносно легко вплинути. Це породжує зростання ролі окремих харизматичних лідерів та винесення на поверхню популістичної риторики не лише на рівні національної політики, але й в міжнародному масштабі.

У своїй статті про вплив популізму на громадську дипломатію канадський дослідник А. Купер відзначає, що настає час культу зірок та відмови від звичних способів вирішення проблем, оскільки «навіть найбільш цинічних громадян приваблює аура цих гіперіндивідуалістів, і це дозволяє їм говорити від імені ‘народу’, навіть якщо їхні інтерпретації суперечать дипломатичній культурі» [3, с. 42]. Для А. Купера найяскравішим прикладом впливу лідерів у ГД є Дональд Трамп, проте сьогодні не менш помітною фігурою з ще краще вираженими згаданими характеристиками є президент України Володимир Зеленський. У час після початку широкомасштабного вторгнення він значно наростив активність «громадського дипломата» спілкуючись як з вузькими цільовими аудиторіями (університетською молоддю, учасниками кінофестивалів, депутатами парламентів), так і з широкими масами іноземців. Ще важливіше те, що така його діяльність є справді ефективна і перетворила його на справжню зірку світового масштабу, що, безумовно, відображається на підтримці України. Фоном для «народного» іміджу Зеленського, який носить простий військовий одяг і відкритий до спілкування, є фігура старіючого диктатора Путіна (а також його оточення), що є прихильником елітних брендів і аксесуарів та тримається на дуже далекій дистанції не лише від простих іноземців, а й від їхніх лідерів та свого власного народу.

Проте роль громадськості у ГД полягає не лише у винесенні на пік слави окремих дійових осіб, а й у тому, щоб самій впливати на певні процеси. Окрім вже згаданих прикладів, цікавим зразком демократичної громадської дипломатії є щорічний пісенний конкурс «Євробачення». У своїй роботі Д. Вулетіч відзначає, що Євробачення «є рідкісним зразком прямої демократії у культурній дипломатії, і це надає нового виміру поняттю ‘public diplomacy’, оскільки громадськість справді відіграє роль з прийняття рішень, у той час як

у традиційніших підходах до розуміння public diplomacy громадськість є швидше об’єктом, а не агентом» [2, с. 302]. Росія упродовж тривалого часу надавала величезного політичного значення цьому пісенному конкурсу, але справжні перемоги на цьому полі у критичний період отримала саме Україна. Це стосується як перемоги Джамали після анексії Криму Росією, так і перемоги гурту «Kalush» у розпал війни.

2. *Відхід від поверховості.* Досвід останніх років переконливо доводить, що нерозуміння чи поверхове розуміння процесів у іншій країні та настроїв і способу мислення іноземної громадськості має наслідком невдачі у реалізації стратегій ГД. Це стосується не лише ситуації, що склалася після виводу американських військ з Афганістану, а й провалу російського «бліцкригу» у 2022 році та нездатності західних експертів передбачити такий розвиток подій. Дослідниця Дж. Шостек у статті про західне протистояння інформаційній війні, яку розгорнула Росія, пише, що переконувати симпатиків Росії в Україні у тому, що західний спосіб життя є кращим, і «відкривати їм очі на правду» не є ефективно, оскільки ці люди прекрасно знають, чим є Росія, і все ж обирають її, а не Захід [11, с. 2737].

Проте авторка, як і багато інших експертів, не враховує, що всі українці (включаючи найбільших прихильників «руського мира») ще краще знають, що насправді відбувається в Україні, і тому російські маніпулятивні міфи про «нацистський режим», «утиски російськомовних» чи «вісім років бомбардувань Донбасу» можуть прижитися будь-де у світі, але не в Україні. Саме цей чинник став одним з найвагоміших, що призвели до провалу путінського бліцкригу. Залишки російської м’якої сили в Україні були майже знищені вторгненням 2022 р. та масштабними воєнними злочинами росіян, які його супроводжують. Зловживання Росії жорсткою силою упродовж тривалого часу внаслідок вкрай поверхового розуміння процесів в Україні не залишили шансів для її м’якої та розумної сили і надзвичайно звузили простір для маневрів. Що стосується Заходу та інших суб’єктів світової політики, то поки вони не навчаться слухати і розуміти іноземців, їхні стратегії та плани і надалі постійно перекреслюватимуть різноманітні «несподіванки» на зразок захоплення Талібаном за короткий час влади в Афганістані чи запеклого опору українців російському агресору.

3. *Цінності мають значення.* Традиційно роль етичних питань в політиці і в дипломатії залишалася завжди незначною, проте це не стосується громадської дипломатії з часу самого її зародження як концепції. У теперішній час роль цінностей ще більше зростає і стає ключовою [7]. Ті, хто як і колись ігнорує цей чинник, можуть наразитися на великі проблеми. Просування справжніх

цінностей, які не є для суб'єкта ГД пустою риторикою і водночас є привабливими для інших, це саме те, що відрізняє громадську дипломатію від її темної сторони – пропаганди [14, с. 76]. Зловживання Росією фейками і маніпуляціями, її «війна проти правди» [8], відверте стимулювання хаосу та нестабільності у світі, а найбільше – її неприховані злочини проти цивільного населення під час війни породжують сумніви навіть в головах її прихильників у тому, чи має її позитивна риторика щось спільне з її діями та чи не є вона лише черговою маніпуляцією. Показовим прикладом є масштабна російська кампанія з агресивного прощтовхування своєї вакцини проти коронавірусу «Спутнік V», яка, здається, завдала цій вакцині більше шкоди, аніж принесла користі, безвідносно до справжніх якостей самого препарату [9; 15].

Що стосується Заходу, то у згаданій статті Дж. Шостек стверджує, що ефективною стратегією проти російської інформаційної війни, яка спрямована на дестабілізацію ситуації в Україні, є заохочення порозуміння між українцями та відмова від підтримки лише одного західного нарративу [11, с. 2739]. І таку позицію поділяють дуже багато західних експертів. Насправді вона повністю помилкова, оскільки ігнорує чинник цінностей. Як ми бачимо, поряд і слідом за інформаційною війною йде справжня війна без жодних сентиментів і співчуття з боку ворога. Протиставляти агресивній пропаганді розмови про порозуміння практично те ж саме, що виходити проти танків з квітами – це може спрацювати у виключних випадках, проте далеко не завжди. Тому справжньою ефективною протидією російській інформаційній агресії є політика, базована на міцному фундаменті – власних цінностях, включаючи розроблення відповідних стратегій громадської дипломатії.

Поки що чинник цінностей майже повністю працює на Україну. Але є і зворотні приклади, коли Захід звинувачують у расизмі через «надмірну» підтримку українських біженців у порівнянні з біженцями з Африки і Близького Сходу. У цьому випадку українці, здавалося б, нічого поганого не зробили – вони самі є жертвами, але це змушує їх почуватися незручно, а іміджу і підтримці України у світі така риторика може суттєво зашкодити. Крім того, Росія не полишає спроб дискредитувати Україну, намагаючись довести, що остання насправді є далеко від цінностей демократії, гуманізму, миру та міжнародного порозуміння.

4. *Рівна гра.* Сучасна громадська дипломатія є грою на рівних між двома чи більше учасниками, а не прощтовхуванням власної інформації в стилі пропаганди. Для того, щоб це довести, скористаємося прикладом, описаним у статті М. Краснодєбської. У ній авторка доводить, що метою політики та громадської дипломатії Європейського Союзу у час перед Євромайданом було

підписання угоди про асоціацію з Україною для досягнення певних економічних і безпекових цілей, але аж ніяк не за рахунок ускладнення відносин з Росією [5, с. 357]. У той час сам ЄС намагався довести Росії, що вона насправді економічно виграє від тіснішої співпраці Союзу з Україною. Але українці сприйняли риторикою ЄС по-своєму, вважаючи, що угода про асоціацію є першим кроком на шляху до повної інтеграції їхньої країни з Заходом, включаючи широкий перелік обов'язків західних країн захищати і підтримувати Україну усіма можливими способами. Таке ставлення українців під час Революції гідності створювало значний тиск на західних політиків і змусило їх коригувати свою поведінку і дії.

Ще більше це проявилось під час великої війни у 2022 р. Українці пригадують іншим свій значний внесок у справу миру і демократії в сучасному світі, починаючи з відмови від ядерної зброї і закінчуючи стримуванням російського тоталітарного агресивного режиму ціною величезних жертв. І у відповідь вони очікують ставлення як до рівного партнера, швидкого вступу у керовані Заходом міжнародні організації з закритим членством, а також вчасного надходження усіх необхідних озброєнь. Така позиція створює значний тиск на західні уряди, особливо зважаючи на значну підтримку України з боку їхніх громадян. Отже, риторика Заходу минулих років щодо підтримки демократії і євроінтеграції України стає інструментом в руках українців. Такими чином громадська дипломатія справді перетворюється на вулицю з двостороннім рухом [16, с. 18], але не лише в сенсі запровадження діалогу між її суб'єктом і протилежною стороною, а зважаючи на невизначений результат, який постає внаслідок взаємодії обох сторін, кожна з яких має власні інтереси та по-своєму інтерпретує слова, дії та цінності.

5. *Динамічність і непрогнозованість.* Зважаючи на попередній пункт, не дивно, що сучасна громадська дипломатія стає непрогнозованою, оскільки запустивши стратегію просування своєї позиції за кордоном, не можна бути точно впевненим, у яку сторону поверне процес взаємодії. Проте це не означає, що вона стає повністю некерованою, просто потрібна надійна ціннісна основа, підкріплена реальними справами, а також швидка реакція учасників та здатність змінюватися відповідно до змін середовища для того, щоб досягти бажаного ефекту.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Події останніх років переконливо доводять, що діяльність у сфері взаємозв'язків з іноземною громадськістю для досягнення політичних цілей зазнає істотних трансформацій у теперішньому світі, що дезактуалізує низку уявлень і напрацювань минулого. Головними п'ятьма новими ознаками громадської

дипломатії на сучасному етапі її еволюції можна вважати: відкритість і демократичність; відхід від поверховості; зростання ролі цінностей; перетворення на рівну гру між різними учасниками; динамічність і непрогнозованість. Врахування цих ознак здатне значно підвищити ефективність стратегій громадської дипломатії, а їх ігнорування навпаки – перетворить будь-яку таку стратегію у малоефективне калькування зразків спілкування з іноземними аудиторіями, притаманних для минулих десятиліть.

У цьому контексті особливо важливо розвивати теорію громадської дипломатії в руслі актуальних змін міжнародного середовища, використовуючи при цьому вдосконалену термінологію. В сучасних умовах важко відділити *public diplomacy*

одного урядового актора і зосереджуватися лише на ній, адже насправді йдеться про складну взаємодію у мережі багатьох різнорівневих суб'єктів. Навіть якщо цю взаємодію розбити на прості елементи за участю лише двох учасників, то і це не сильно спростить ситуацію, бо, як було продемонстровано у статті, до кінця ніколи не зрозуміло, хто є активною та пасивною стороною, і хто насправді «реалізує дипломатію», а хто є лише статистом і спостерігачем. Це і є справді громадська дипломатія, де групи громадськості (включаючи і бізнес-середовище [4]) в різних країнах можуть виступати в ролі як ініціаторів, активних учасників та партнерів своїх держав, так і цільових аудиторій для програм іноземних урядів, корпорацій та організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ayhan K. J. The boundaries of public diplomacy and nonstate actors: A taxonomy of perspectives. *International Studies Perspectives*. 2019. 20(1). P. 63–83.
2. Vuletic D. Public Diplomacy and Decision-Making in the Eurovision Song Contest. *Popular Music and Public Diplomacy: Transnational and Transdisciplinary Perspectives*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2018. P. 301–313.
3. Cooper A. Adapting Public Diplomacy to the Populist Challenge. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2020. 14. P. 36–50.
4. Mogensen K. From public relations to corporate public diplomacy. *Public Relations Review*. 2017. 43. P. 605–614.
5. Krasnodębska M. The Ukraine Crisis as an Unintended Consequence of the EU's Public Diplomacy: Reception of the EU's Narratives in Ukraine. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2018. 13. P. 345–365.
6. Rasmussen R. K., Merksel H. The new PR of states: How nation branding practices affect the security function of public diplomacy. *Public Relations Review*. 2012. 38. P. 810–818.
7. Zhang J., Swartz B. C. Public diplomacy to promote Global Public Goods (GPG): Conceptual expansion, ethical grounds, and rhetoric. *Public Relations Review*. 2009. 35. P. 382–387.
8. Bräuninger T., Marinov N. Political elites and the “War on Truth”. *Journal of Public Economics*. 2022. 206. 104585. P. 1–14.
9. Manor I., Pamment J. From Gagarin to Sputnik: the role of nostalgia in Russian public diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2022. 18. P. 44–48.
10. Simons G. Russian public diplomacy in the 21st century: Structure, means and message. *Public Relations Review*. 2014. 40. P. 440–449.
11. Szostek J. What Happens to Public Diplomacy During Information War? Critical Reflections on the Conceptual Framing of International Communication. *International Journal of Communication*. 2020. 14. P. 2728–2748
12. Сухорольська І., Турчин Я. Громадська дипломатія та демократичний імідж держави. Львів, 2019. 272 с.
13. Білаш К. Культурні санкції проти Росії: очікування та реальність. *Лівий берег*. 21.03.2022. URL: https://lb.ua/culture/2022/03/21/510423_kulturni_sanktsii_proti_rosii.html
14. Misyuk I. Propaganda and Public Diplomacy: the Problem of Differentiation. *Humanities & Social Sciences 2013 (HSS-2013)*. Lviv. 21–23.11.2013. P. 76–77.
15. Atamanenko A., Konopka N. Russia's and China's Vaccine Diplomacy in Central and Eastern Europe. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. 1(1). P. 7–13.
16. Melissen J. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. *The New Public Diplomacy: Soft Power in the Information Age*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 3–27.